

Változó idők — egységes életmű

Magda van der Ende: Imre Lajos élete és teológiai munkássága.
Ráday College Press, Budapest 1990. 232 lap.

A Kolozsvári Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetben 1970—72 között egy holland teológiai doktorjelölt, Magda van der Ende végzett tanulmányokat, aki 1982-ben nyújtotta be a Tudományos Tanácshoz doktori értekezését *Imre Lajos élete és teológiai munkássága* címen. A tíz éven át végzett kutatásaiban tudományos irányítója Juhász István volt, s munkáját, valamint a tézis megvédését az egyháztörténeti szakbizottság „summa cum laude” fokozattal minősítette. Az egyházi belterjesség mai napig elhúzódó nyomorúsága következtében sajnos a könyv nem vált erdélyi magyar szellemi életünk közkincsévé. Pedig már maga az a tény, hogy egy holland teológus megtanul magyarul, megismerkedik a két világháború közötti teológiai és nem csak teológiai erdélyi világgunkkal — több, mint figyelemreméltó. De főleg az, hogy Imre Lajos személye (86 évet élt) és tanársága (majdnem 30 évig volt teológiai professzor) korszakmeghatározó volt és hatása a teológiai oktatásban-nevelésben és egész gondolkodásunkban a mai napig érezhető. Jelen írás nem annyira Magda van der Ende könyvének ismeretése, mint inkább a könyv alapján történő rövid összefoglalása és értékelése Imre Lajos életművének.

Imre Lajos őszülői mindkét ágon a 18. századig visszavezethetően református lelképásztorok és tanárok voltak: az Imre család Hódmezővásárhelyről, a Fazekas család a Szilágyságból származott. Id. Imre Lajos és Fazekas Janka házasságából 11 gyermek származott, ezek közül az első az 1888-ban született Lajos volt. Az elemi és középiskolák után elkerült szülővárosából, teológiát tanulni nem a megközelíthetőbb Debrecenbe ment, hanem Kolozsvárt választotta. Itt, 1906 és 1910 között, számára és több kortársa számára is, meghatározó volt a Keresztyén Diákszövetség főtítkárának, John R. Mottnak a Teológián tett látogatása. A világot evangelizálni kell még ebben a nemzedékben — mondta Mott —, s ebben a diákevangelizációnak felbecsülhetetlen jelentősége van. Hogy a Mott által meghirdetett világevangelizáció mozgalommá teljesezhetett, abban jelentős szerepe volt a megújított Bethlen Gábor Körnek és elnökének, Ravasz Lászlónak. Mind a kör, mind tanára beállították Imre Lajost egy olyan vonalba, amelyen végig megmaradt, minden külső eszmei-teológiai változás ellenére. Az evangelizációnak jobbára ismeretlen területén Imre Lajosban olyan kérdések fogalmazódtak meg, amelyekre a skóciai Aberdeenben (1910—11), majd Heidelbergben (1912—13) keresett és kapott választ. Segédlelkészi (Torda, Kolozsvár), hitoktatói (Kolozsvár, Marosvásárhely) évek következtek, majd a kolozskari lelképásztorság (1914—21). Tekintettel a Kolozsvári Tudományegyetem Bölcsészeti Karán tett szigorlatára, amelyet Schneller István előtt tett le (szakdolgozatának címe: *Az erkölcsi nevelés viszonya a valláshoz*), valamint a mintegy 20 közleményére,

1921-ben meghívták a Református Teológiai Fakultás gyakorlati teológiai tanszékére, ahol 1947-ig főleg katekétikát és ekleziasztikát adott elő. 1947-ben három tanártársával, Tavasz Sándorral, Nagy Gézával és Gönczy Lajossal együtt nyugdíjba kényszerítették. A nyugdíjas kor 27 évének (meghalt 1974-ben) két eseményét említem meg. A 70 éves Imre Lajost Vásárhelyi János püspök és a Teológiai Intézet tanárai 1958-ban egy kéziratoss emlékkönyvvel lepték meg, 1972-ben pedig a Teológia rektora, Dávid Gyula intézeti ünnepség keretében adta át neki az Aberdeeni Egyetem Teológiai Karának „doctor honoris causa” diplomáját.

A majdnem 100 nyomtatásban megjelent közlemény, de az egész életmű értékelését is elvégzi Magda van der Ende. A következőkben könyvének alapján, de — élve a recenzens szabadságával — sajátos szempontok szerint azokra a kettősségekre vagy éppen feszültségekre mutatok rá, amelyek között Imre Lajos alkotott.

1. *A protestáns ortodoxia és a pietizmus között.* Még itthoni tanulmányi évei alatt volt alkalma találkozni a 17. századból a felvilágosodáson és a racionalizmuson is átszüremlt protestáns ortodoxiával, de a Kenessey Béla professzor által képviselt pietizmussal is. Azonban csak Skóciában tisztult le benne az, hogy egyik teológiai és lelki irányhoz, illetve mozgalomhoz sem tartozik, ott, ahol kiterhetetlenül szembekerült mind az ortodoxia tanmerekvségével, mind a túlfűtött pietizmussal, éppen mert itt ezek szélsőségeikben jelentkeztek. Úgy gondolom, ez nemcsak az Imre Lajos alkataból következő evangéliumi józanságnak köszönhető, hanem annak az erdélyi protestáns lelkiségnek is, amely mindig meg tudta szűrni azt, amit saját hagyományaiból, azt is, amit a Nyugat felől átvett. S Imre Lajos nem törődött azzal, hogy őt, a reformátorok bibliai tanításaihoz oly hűségesen ragaszkodó teológust a merev ortodoxok nem fogadták be, de azzal sem, hogy a Kenessey—Kecskeméthy-féle pietizmus körein is kívül maradt.

2. *A liberalizmus és az Ige teológiájának ütközőpontjában.* Míg az ortodoxia—pietizmus lelki és időben egyszerre (is) tapasztalható, inkább lelki jelenség volt erdélyi református gondolkodásunkban, addig a liberalizmus és az Ige teológiája (újreformatori teológia) egymást követő, tehát történeti és teológiai irányzatként lépett fel. Ebben a váltáskorszakban adta Isten a református egyháznak Ravasz Lászlót, Makkai Sándort, Tavasz Sándort, Nagy Gézát, Gönczy Lajost, hogy csak azokat említsem, akiknek gondolkozásában ez a váltás valóban megtörtént. És Imre Lajost. A nagyenyedi liberális teológia, élén Kovács Ödönnel, átszívódott az 1895-ben Kolozsvárra telepített Teológiai Fakultásba is: tovább élt Nagy Károly és részben Ravasz László kezdeti munkásságában. Azonban

hamarosan egy olyan erdélyi történeti kálvinizmus arcéle rajzolódott ki, főleg Nagy Károlynál, Makkai Sándornál és Nagy Géznál érzékelhetően, amely hatásában napjainkig letapogatható. Imre Lajos skóciai élményeiből három tanulmány születik, s ezekben — ahogyan Magda van der Ende rámutat — állandóan visszatér Kálvinhoz, minden más egyházi és teológiai jelenséget vele mér. Történik ez 1910-ben, amikor még távol vagyunk a Makkai—Tavaszy—Nagy Géza által képviselt erdélyi kálvinizmus feléledésétől — gondolok itt Makkai Sándor *A kálvinizmus és magyar lélek* (1918) és *Öntudatos kálvinizmus* (1925), valamint Tavaszzy Sándor *A kálvinizmus világmisziója* (1929) c. tanulmányaira. A '920-as évek elejétől először Tavaszzy, majd fokozatosan, mintegy 15 év alatt az akkori tanári kar többi tagja is — Kecskeméthy kivéve, aki 1938-ban meghal —, elfogadja a barthinak nevezett újreformátori teológiát. A liberalizmustól a történeti kálvinizmuson keresztül az újreformátori teológiáig vezető út jól lemérhető azon Az Út-on, amelyet kezdetben Ravasz László, majd Tavaszzy, Makkai, Imre Lajos teológiai tanárok szerkesztettek. Imre Lajos 1929—44 között végezte ezt a munkát, sőt, mivel Tavaszzy megindította a Kálvinista Világot (1927—1933), s mert Makkai 1936-ban itthagya Erdélyt, Az Út szinte teljesen Imre Lajos kezébe ment át. Bár ő úgy látja, hogy a Kijelentés-központú barthi teológiában a gyermek lelkének megismerése nem kaphat helyet — s ezt fájlatja —, már 1929-ben ezen teológia szerint gondolkodik, amikor a vallástanításhoz írott vezérkönyvében kimondja: „A vallástanítás az igehirdetésnek módja.” A reá legnagyobb hatást gyakorló Niebergalltól indul el, aki a vallásos nevelés gyülekezeti jellegét hangsúlyozza — s ez a szemlélet végig meg is marad nála —, de elérkezik oda, hogy nagy művében, a *Katechétikában* a célt, az anyagot, a módszert és magát a tárgyat, a gyermeket az Ige meghatározottságában szemléli.

3. *Belmisszió — vallástanítás.* Egyházi és teológiai áramlatok között Imre Lajos megőrizte személyiségének sajátos, megismételhetetlen jegyeit. Az ortodoxia és a pietizmus, a liberalizmus, történeti kálvinizmus és újreformátori teológia vonzásaiban és hatáskörében élve ezt a sajátos lelki-szellemi arcélt így nevezhetjük: *belmissziós lelkület.* A belmissziói munka az a szolgálati terület, amely a névleges egyháztagokat akarja elérni és az evangéliumban részesíteni. Az eddigi szolgálati keretek határait túllépi, kötetlenebb azoknál, de — éppen Imre Lajos felfogásában — nem a gyülekezeten kívül, a hagyományos szolgálatoktól függetlenül történik, hanem megtartja egyházi (= gyülekezeti) jellegét és kapcsolódik az addigi szolgálatokhoz. Minden belmissziós munka mint lelki igény és mozgás indult el s hamarosan egyesületi keretet kapott. Imre Lajos külföldi tanulmányútjai alkalmával ébredi rá, hogy Erdélyben nincs református belmisszió, ennek a gondolatnak belső hatása alatt indítja el azt. állítja szolgálatába Az Út folyóiratot, s maga mint az Erdélyi Egyházkerületnek 20 éven át (1924—44) belmissziói előadója végzi és irányítja azt. Magda van

der Ende helyesen látja, hogy Imre Lajos annyira nevelő, az ifjúságot szerető személyiség volt, hogy mindent, a belmissziót is, a nevelői munkába tagolt be. Nyilván ezt így érthetjük: szolgálatának személyi tárgya az ifjúság volt, területe az iskola, ahol ő otthonosan mozgott, tartalma szerint azonban — tehát magát az ifjúság közötti munkát tekintve — belmissziós töltésű tanárember volt. Munkaterülete így nem annyira a felnőtt bibliakör (bár haláláig vezetett egy női bibliakör csoportot, amelyet Imre Lajos-féle bibliakörnek neveztek), nem a Nőszövetség, hanem a konfirmációra néző és a vallásórával párhuzamosított *vasárnapú iskola*, amely számára programot dolgozott ki és anyagot adott, de amely szolgálatot 1924-től Gönczy Lajos vett át. Ugyanilyen jelentőségű volt az Imre Lajos által a Teológiai Fakultáson megindított Ifjúsági Keresztyén Egyesület; ez 1921-től kezdte meg diákevangelizációs szolgálatát, amelyből a főiskolások bevonásával alakult a FIKE. Ennek missziói munkája nyomán látott napvilágot 1933-ban az 1990-ben újraalakult KE, amelyről eddig csak részlettanulmányok jelentek meg.

4. Magda van der Ende könyvében részletesen értekezik arról, hogy miképpen fonódott össze Imre Lajos életművében az elmélet és a gyakorlat, a tudományos munka és a lelképásztori szolgálat. Egyetemi éve alatt Böhm Károlytól világnézeti fundamentumot kapott, Schneller István „személyiség-pedagógiájának” vonzása alól nem tudta magát kivonni (kettőjük nem zavartalan tanár—tanítványi kapcsolatát lásd Magda van der Ende könyvében — 42—43. lap), Ravasz László gyülekezetközponitú teológiájának hatása végig érezhető teológiai beállítottságán, s mindezek összhatásként tudatosultak benne Heidelbergben, ahol Niebergall tanítványa volt. Belmissziós szervezői koncepciójában, igehirdetői szolgálatában, tehát a gyakorlati teológia „gyakorlati” életterületén az elméleti és alapozó impulzusok jól letapogathatók. Azonban Imre Lajosnál nemcsak az elméletől a gyakorlatig vezető útról kell beszélnünk, hanem arról, hogy a lelképásztori gyakorlat, a belmissziós szervezői munka, a gyülekezetekkel tartott élő kapcsolat egy olyan elméleti letisztult látást eredményezett, amely életének utolsó szakaszában két nagy műhöz vezetett: az *Ekkleziasztikához* (Budapest, 1941) és a *Katechétikához* (Budapest, 1942). Őt méltán tekinthetjük tudománymegalapító teológusnak, mert megírta az ekleziasztikai tudomány kézikönyvét és neki köszönhető, hogy ez mint a gyakorlati teológia tudományága megszületett. A szellemi mozgás az elméletől a gyakorlatig és a gyakorlatból az elméletbe minden tudósnál szerencsés párhuzamosság, de a teológiában és az egyházban elengedhetetlen igény. Ennek a modelljét láthatjuk Imre Lajosnál.

A dolgozat szépen mutat rá, hogy személy és mű miként válhat életegységé. A Magda van der Ende könyve, az Imre Lajos írásai és a személyes ismeretség alapján még egy vonást emelek ki egykori tanárelődünk életművéből. A földön két lábbal járó tudomány nem vonhatja ki magát kora személyiségeinek és irányzatainak hatása alól. Ezeket röviden

érintetem is. Imre Lajosnak azonban olyan személyiségjelei voltak: kistermetűségbe tömörödött nagysága, családszeretete, sokszor a szarkazmusig elmenő humora, amelyek sajátosan bevehetlenné, alakíthatatlanná tették őt. De ezek csak színezik azt a belső képet, amelyet személyes keresztyénségnek, éppen az ő keresztyénségének nevezhetünk. Nem lehetett volna sem jó katekéta, sem tevékeny

belmissziós, de még utódokat nevelő professzor sem, ha nem lett volna olyan krisztusi, mint amilyenek őt tanártársai, tanítványai, családtagjai ismerték. A *Jézus Krisztus jó vitéze* című gyűjteményes kötet — amelyben neki is megjelent egy tanulmánya — címét kölcsönözve, ő valóban Urának jó vitéze volt.

Kozma Zsolt